

Pitanje krivnje (2)

 autograf.hr/pitanje-krivnje-2-2

Karl Jaspers

1. Četiri pojma krivnje

Karl Theodor Jaspers

Valja razlikovati:

1. Kriminalnu krivnju: Zločini su objektivno dokaziva djelovanja koja krše jednoznačne zakone. Instanca je sud, koji u formalnom postupku pouzdano određuje činjenična stanja i na njih primjenjuje zakone.

2. Političku krivnju: Ona postoji u djelovanju državnika i pripadnosti nekoj državi, uslijed koje moram snositi posljedice za djelovanje te države, čijoj sam sili podređen i čiji poredak omogućuje moj opstanak (politička odgovornost).

Svaki čovjek odgovoran je za način na koji se njime vlada. Instanca je sila i volja pobjednika, kako u unutarnjoj tako i u vanjskoj politici. Uspjeh odlučuje. Smanjenje samovolje i sile proizlazi iz političke mudrosti, koja misli na daljnje posljedice, i priznavanja normi koje vrijede kao prirodno pravo i pravo naroda.

Postoji solidarnost među ljudima kao takvima, koja svakog čini suodgovornim za svako prekoračenje pravde i nepravednost svijeta, posebice za zločine koji su počinjeni u njegovu prisustvu ili s njegovim znanjem. Ne učinim li sve što mogu da ih spriječim, snosim zajedničku krivnju za njih

3. Moralnu krivnju: Za djela koja uvijek činim kao pojedinac, snosim moralnu odgovornost i to kako za svoje političko tako i za vojno djelovanje. Nikad ne vrijedi pojednostavljeno "naređenje je naređenje".

Kao što zločini ostaju zločini i kad su naređeni (iako sukladno mjeri opasnosti, ucjene i terora vrijede olakotne okolnosti), svako djelovanje podliježe moralnoj prosudbi. Instanca je vlastita savjest i komunikacija s prijateljem i bližnjim, čovjekom koji me voli i zainteresiran je za moju dušu.

4. Metafizičku krivnju: Postoji solidarnost među ljudima kao takvima, koja svakog čini suodgovornim za svako prekoračenje pravde i nepravednost svijeta, posebice za zločine koji su počinjeni u njegovu prisustvu ili s njegovim znanjem. Ne učinim li sve što mogu da ih spriječim, snosim zajedničku krivnju za njih.

Ako nisam uložio svoj život da spriječim ubijanje drugih, već sam mu prisustvovao, osjećam se krivim na način koji pravno, politički i moralno nije primjereno pojmljiv. To što još živim, a dogodilo se nešto takvo, pada na mene kao neizbrisiva krivnja.

Kao ljudi, ako nas sreća ne poštedi takve situacije, dospijevamo na granicu na kojoj moramo izabrati: ili ćemo, bez svrhe, s obzirom da nema izgleda za uspjeh, bezuvjetno staviti život na kocku ili ćemo, zbog mogućnosti uspjeha, radije ostati na životu.

Supstanciju ljudskog bića čini bezuvjetno načelo da ljudi mogu živjeti samo zajedno ili uopće ne, ukoliko se nad nekim čini zločin, odnosno ukoliko je posrijedi podjela fizičkih životnih uvjeta. Ali činjenica da to načelo ne postoji u solidarnosti svih ljudi, državljana, pa čak ni manjih skupina, već ostaje ograničeno na najuže veze među ljudima, predstavlja krivnju sviju nas. Instanca je samo Bog.

Kao što zločini ostaju zločini i kad su naređeni (iako sukladno mjeri opasnosti, ucjene i terora vrijede olakotne okolnosti), svako djelovanje podliježe moralnoj prosudbi. Instanca je vlastita savjest i komunikacija s prijateljem i bližnjim, čovjekom koji me voli i zainteresiran je za moju dušu

Razlikovanje četiriju pojmova krivnje objašnjava smisao predbacivanja. Tako, primjerice, politička krivnja znači odgovornost svih državljana za posljedice državnog djelovanja, ali ne i kriminalnu i moralnu krivnju svakog pojedinačnog državljana u odnosu na zločine koji su počinjeni u ime države.

O zločinima može odlučivati sudac, o političkoj odgovornosti pobjednik; o moralnoj krivnji može se zaista govoriti samo kroz borbu utemeljenu na ljubavi uzajamno solidarnih ljudi. Možda je moguća objava metafizičke krivnje u konkretnoj situaciji, u književnim i filozofskim djelima, ali jedva da ju je moguće osobno saopćiti. Najdublje su je svjesni ljudi koji su jednom došli do bezuvjetnosti, ali su upravo na taj način iskusili zakazivanje jer tu bezuvjetnost ne mogu primijeniti spram svih ljudi.

Ostaje stid spram stalno prisutnog, koje se konkretno ne da rasvijetliti, već u najboljem slučaju samo općenito razmotriti.

Razlikovanje pojmova krivnje mora nas sačuvati površnosti naklapanja o krivnji, u kojem se sve bez stupnjevanja navlači na jednu jedinu razinu, kako bi se sudilo u grubom zahvatu, na način lošeg suca.

Ali razlikovanja nas na kraju moraju odvesti natrag k onom jednom uzroku, o kojemu je nemoguće govoriti kao o našoj krivnji.

Razlikovanja postaju zablude ako ne oстане u svijesti kolika je povezanost među različitostima. Svaki pojam krivnje pokazuje stvarnosti koje mogu imati posljedice za sfere drugih pojmova krivnje. Kad bismo se mi ljudi mogli osloboditi svake metafizičke krivnje, bili bismo anđeli, a preostala tri pojma krivnje ostala bi bespredmetna.

Moralni promašaji razlog su stanja iz kojih tek izrastaju politička krivnja i zločin. Bezbroj malih djelovanja i propuštanja, zgodna prilagodba, jeftino opravdavanje nepravednog, neprimjetno poticanje nepravednog, sudjelovanje u nastanku javne atmosfere, koja širi nejasnoću i kao takva tek omogućuje zlo, sve to ima posljedice koje sudjeluju u uvjetovanju političke krivnje za stanja i događaje.

U moralno spada i nejasnoća u vezi sa značenjem moći u ljudskom suživotu. Zamagljivanje tog temeljnog činjeničnog stanja isto je tako krivnja kao i lažna apsolutizacija moći kao jedinog mjerodavnog čimbenika događanja.

Smanjenje samovolje i sile proizlazi iz političke mudrosti, koja misli na daljnje posljedice, i priznavanja normi koje vrijede kao prirodno pravo i pravo naroda

Sudbina je svakog čovjeka da bude upleten u odnose moći u kojima živi. To je neizbježna krivnja svijeta, krivnja bivanja čovjekom. Njoj se suprotstavlja zalaganjem za onu moć koja ostvaruje pravo i ljudska prava.

Propuštanje suradnje u strukturiranju odnosa moći, u borbi za moć u smislu služenja pravu, temeljna je politička krivnja, koja ujedno predstavlja i moralnu krivnju. Politička krivnja postaje moralnom krivnjom tamo gdje se uz pomoć moći uništava smisao moći – ostvarenje prava, etos i čistoća vlastitog naroda. Jer, gdje se moć sama ne ograničava tamo su nasilje i teror te naposljetku uništenje opstanka i duše.

Iz moralnog načina života većine pojedinaca širokih narodnih krugova u svakodnevnom ponašanju izrasta određeno političko ponašanje, a s njime i političko stanje.

Ali pojedinac živi pod pretpostavkama povijesno već izrasla političkog stanja, koji je ostvaren etosom i politikom predaka a omogućen stanjem u svijetu.

Tu postoje dvije u shemi suprotstavljene mogućnosti.

Politički etos princip je državnog opstanka u kojem svi sudjeluju svojom sviješću, svojim znanjem, svojim mnijenjem i svojim htijenjem. Življenje je to političke slobode kao neprestano kretanje propadanja i činjenja boljim. To življenje omogućeno je zadatkom i mogućnošću zajedničke odgovornosti svijeta. Ili, pak, vlada stanje u kojem ono političko većini ostaje strano.

Zločini su objektivno dokaziva djelovanja koja krše jednoznačne zakone. Instanca je sud, koji u formalnom postupku pouzdano određuje činjenična stanja i na njih primjenjuje zakone

Državna moć ne doživljava se kao nešto osobno. Čovjek se ne doživljava suodgovornim, već je politički nedjelatan promatrač, radi i djeluje u slijepoj poslušnosti. Savjest mu je čista kako u poslušnosti, tako i u nesudjelovanju u onome što moćnici odlučuju i čine.

Političku realnost on trpi kao nešto strano, težeći da s njome izađe na kraj lukavstvom u korist osobnih prednosti, ili pak živi u slijepom oduševljenju vlastitog žrtvovanja. Razlika je to između političke slobode i političke diktature. Ali uglavnom više nije na pojedincima da odlučuju koje će stanje vladati.

Pojedinac se u njemu rada, zahvaljujući sreći ili kobi; on mora prihvatiti ono što je preuzeto i stvarno.

Nijedan pojedinac i nijedna skupina ne može odjednom promijeniti pretpostavke, po kojima zaista svi živimo.

(Kars Jaspers, "Pitanje krivnje", AMG, Zagreb, 2006, izvod iz djela, priredio Branko Milić).

Pitanje krivnje (8)

 autograf.hr/pitanje-krivnje-8

Karl Jaspers

Put pročišćenja

Karl Theodor Jaspers

Pročišćenje djelovanjem u prvom redu znači ispravljanje krivnje. Politički to znači da se iz unutarnjeg slaganja ostvare učinci koji, svedeni na pravnu formu, uz vlastita odricanja narodima koje je napala Hitlerova Njemačka ponovno uspostavljaju dio onog što je uništeno.

Pretpostavke takvog učinka su, osim pravne forme koja donosi pravednu raspodjelu tereta, život, sposobnost i mogućnost za rad.

Neizbježno je da politička volja za ispravljanjem krivnje popusti kad političko djelovanje pobjednika uništi te pretpostavke. Jer u tom slučaju ne bi bio mir sa smislom ispravljanja krivnje, nego nastavak rata u smislu daljnjeg uništenja.

Život je u bitnome dopušten samo još kroz trošenje u toj zadaći. Posljedica je skromnost. Kroz unutarnje djelovanje i transcendenciju postajemo svjesni svoje ljudske konačnosti i nesavršenstva. Tada možemo bez volje za moć u borbi prožetom ljubavlju provesti razmatranje istinitog i povezati se međusobno u njemu

Ispravljanje krivnje je, doduše, nešto više. Tko je iznutra obuzet krivnjom u kojoj sudjeluje, želi pomoći svakome kome je samovoljom bespravnog režima nanesena nepravda.

Postoje dvije motivacije koje ne treba brkati: zahtjev da se pomogne gdje vlada nevolja, svejedno čime, jednostavno stoga što je bliska i iziskuje pomoć – te zahtjev da se onima koje je Hitlerov režim deportirao, opljačkao, orobio, mučio i otjerao u emigraciju prizna posebno pravo.

Oboje je sasvim opravdano, ali u motivaciji postoji razlika.

Gdje se ne osjeća krivnja, smjesta dolazi do izjednačavanja cjelokupne nevolje na istoj razini.

Razlikovanje pogođenih nevoljom nužno je ako želim ispraviti krivnju za nešto u čemu sam sudjelovao.

Pročišćenje kroz ispravljanje krivnje je neizbježno. Ali pročišćenje je mnogo više. I ispravljanje krivnje ozbiljno se želi ako svoj etički smisao ispunjava kao posljedicu naše pročišćujuće preobrazbe.

Razjašnjavanje krivnje ujedno je razjašnjavanje našeg novog života i njegovih mogućnosti. Iz njega proizlaze ozbiljnost i odluka. Gdje se to događa, život nije više jednostavno tu kao nepristran užitak.

Sreću postojanja, gdje je dopuštena, u međutrenucima, u predasima, možemo zahvatiti, ali ona ne ispunjava postojanje, već se pred pozadinom turobnosti prihvaća kao dražesna čarolija.

Život je u bitnome dopušten samo još kroz trošenje u toj zadaći. Posljedica je skromnost. Kroz unutarnje djelovanje i transcendenciju postajemo svjesni svoje ljudske konačnosti i nesavršenstva. Tada možemo bez volje za moć u borbi prožetoj ljubavlju provesti razmatranje istinitog i povezati se međusobno u njemu.

Možemo šutjeti bez agresivnosti – iz skromnosti šutnje proizići će jasnoća onog što se može saopćiti. Važni su samo još istina i djelatnost.

Pročišćenje djelovanjem u prvom redu znači ispravljanje krivnje. Politički to znači da se iz unutarnjeg slaganja ostvare učinci koji, svedeni na pravnu formu, uz vlastita odricanja narodima koje je napala Hitlerova Njemačka ponovno uspostavljaju dio onog što je uništeno

Bez lukavstva spremni smo podnijeti što nam je dosuđeno. Što god da se dogodilo, dokle živimo, postojat će ljudska zadaća koja se u svijetu ne može dovršiti.

Pročišćenje je put čovjeka kao čovjeka. Pročišćenje preko razvoja ideje krivnje u tome je samo moment.

Pročišćenje se ne događa odmah kroz vanjsko djelovanje, niti kroz magiju. Ono je unutarnji postupak, koji nikad nije dovršen, već predstavlja trajno postizanje vlastitosti. Pročišćenje je stvar naše slobode.

Svako malo svatko će se naći na raskrsnici između pročišćenja i zamagljivanja. Pročišćenje nije isto za sve. Svatko kreće svojim osobnim putem. Taj put nitko drugi ne može unaprijed zadati ni pokazati.

Opća razmišljanja mogu samo skrenuti pozornost, možda i probuditi.

Zapitamo li se na kraju od čega se sastoji pročišćenje, izvan rečenog nije moguće davati nikakve konkretne izjave. Gdje nešto ne može biti realizirano kao svrha razumne volje, već se događa kroz unutarnje djelovanje kao preobrazba, mogu se ponoviti samo neodređeni izričaji: prosvjetljavanje i transparentnost kroz uzlet – ljubav prema čovjeku.

Što se tiče krivnje, put je promišljanje iznijetih misli. Njih ne treba misliti samo apstraktno razumom već ih valja i zorno provesti; valja ih predočiti, usvojiti ili odbaciti vlastitim bićem.

To izvršenje i ono što iz njega slijedi, to je pročišćenje. Ono nije na koncu novo, ni nadolazeće.

Pročišćenje je uvjet i naše političke slobode. Jer, tek iz svijesti o krivnji nastaje svijest o solidarnosti i suodgovornosti, bez koje sloboda nije moguća.

Politička sloboda počinje time da se u većini naroda pojedinac osjeti odgovornim za politiku svoje zajednice, da – umjesto što samo traži ili prekora – od sebe zahtijeva da vidi stvarnost i ne djeluje iz pogrešne političke vjere u zemaljski raj, koji nije ostvaren isključivo zbog zle volje i gluposti drugih – štoviše, da zna: politika u konkretnom svijetu uvijek traži prohodni put, predvođena idealom bivanja čovjekom kao slobodom.

Pročišćenje se ne događa odmah kroz vanjsko djelovanje, niti kroz magiju. Ono je unutarnji postupak, koji nikad nije dovršen, već predstavlja trajno postizanje vlastitosti. Pročišćenje je stvar naše slobode

Ukratko: bez pročišćenja duše nema političke slobode. Koliko smo uznapredovali s unutarnjim pročišćenjem na temelju svijesti o krivnji, saznajemo iz svog ponašanja spram moralnih napada na nas.

Bez svijesti o krivnji naša reakcija na svaki napad ostaje protunapad. Kad nas je, međutim, zahvatila unutarnja potresenost, vanjski napad samo će nas još površinski okrznuti. Možda će još boljeti i vrijeđati, ali neće više prodirati u našu dušu.

Gdje je usvojena svijest o krivnji, lažne i nepravedne optužbe podnijet ćemo s mirom. Jer naš ponos i prkos su se rastalili.

Tko zaista osjeća krivnju, tako da se mijenja njegova svijest o postojanju, na toga će predbacivanja drugih ljudi djelovati kao dječja igra koja u svojoj bezazlenosti više ne pogađa.

Gdje je stvarna svijest o krivnji trn koji se ne može ukloniti, samosvijest se tjera u nov oblik.

Čuju li se takva predbacivanja, osjeća se briga da je onaj koji predbacuje bez pojma o krivnji i da ga se ona ne dotiče.

Bez prosvjetljavanja i preobrazbe naše duše osjetljivost bi se samo pojačavala u bespomoćnoj nemoći. Otrov psihološke provedbe pokvario bi nas iznutra.

Moramo biti spremni prihvaćati predbacivanja, provjeravati ih nakon što smo ih čuli. Napade na sebe moramo više tražiti nego izbjegavati, jer oni za nas predstavljaju kontrolu vlastita mišljenja.

Naš unutarnji stav će se dokazati. Pročišćavanje nas oslobađa. Tijek stvari nije u ruci nijednog čovjeka zaključen, iako čovjek može stići nepredvidljivo daleko u upravljanju svojim postojanjem. Jer ostaju neizvjesnost i mogućnost nove i veće nevolje, jer preobrazba u svijesti o krivnji ni u kom slučaju nema za prirodnu posljedicu nagradu s novom srećom postojanja, samo kroz pročišćenje možemo postati slobodni da budemo spremni za sve što dolazi.

Čista duša zaista može živjeti samo u napetosti, naočigled potpune propasti neumorno u svijetu djelovati prema mogućem.

Moramo biti spremni prihvaćati predbacivanja, provjeravati ih nakon što smo ih čuli. Napade na sebe moramo više tražiti nego izbjegavati, jer oni za nas predstavljaju kontrolu vlastita mišljenja

Kad gledamo na svjetske događaje, neće biti naodmet pomisliti na Jeremiju. Kad je nakon uništenja Jeruzalema, gubitka države i zemlje, prisilnog odlaska s posljednjim Zidovima koji su iselili u Egipat, morao doživjeti još i kako oni prinose žrtve Izidi u nadi da će im ona pomoći više negoli Jahve, njegov sljedbenik Baruh počeo je očajavati. A Jeremija je odgovorio: "Tako govori Jahve: zaista, što sam izgradio srušit ću i što sam posadio iščupat ću, a ti za sebe zahtijevaš velike stvari? Ne zahtijevaj!"

Sto to znači? Da Bog jest, to je dovoljno. Kad sve nestane, Bog jest, to je jedino čvrsto uporište.

Ali što je pred smrću krajnja istina, postat će zlim zavodjenjem ako čovjek prije vremena zapadne u umor, nestrpljivost ili očaj.

Jer istinit je taj granični stav samo ako ga nosi odlučna razboritost da se u svako doba dohvati ono što je još moguće, dokle život traje.

Poniznost i umjerenost naš su udio.

(Kars Jaspers, "Pitanje krivnje", AMG, Zagreb, 2006, izvod iz djela, priredio Branko Milić).